

10.093 SA

Hochachtungsvoll
vorn
Resf.

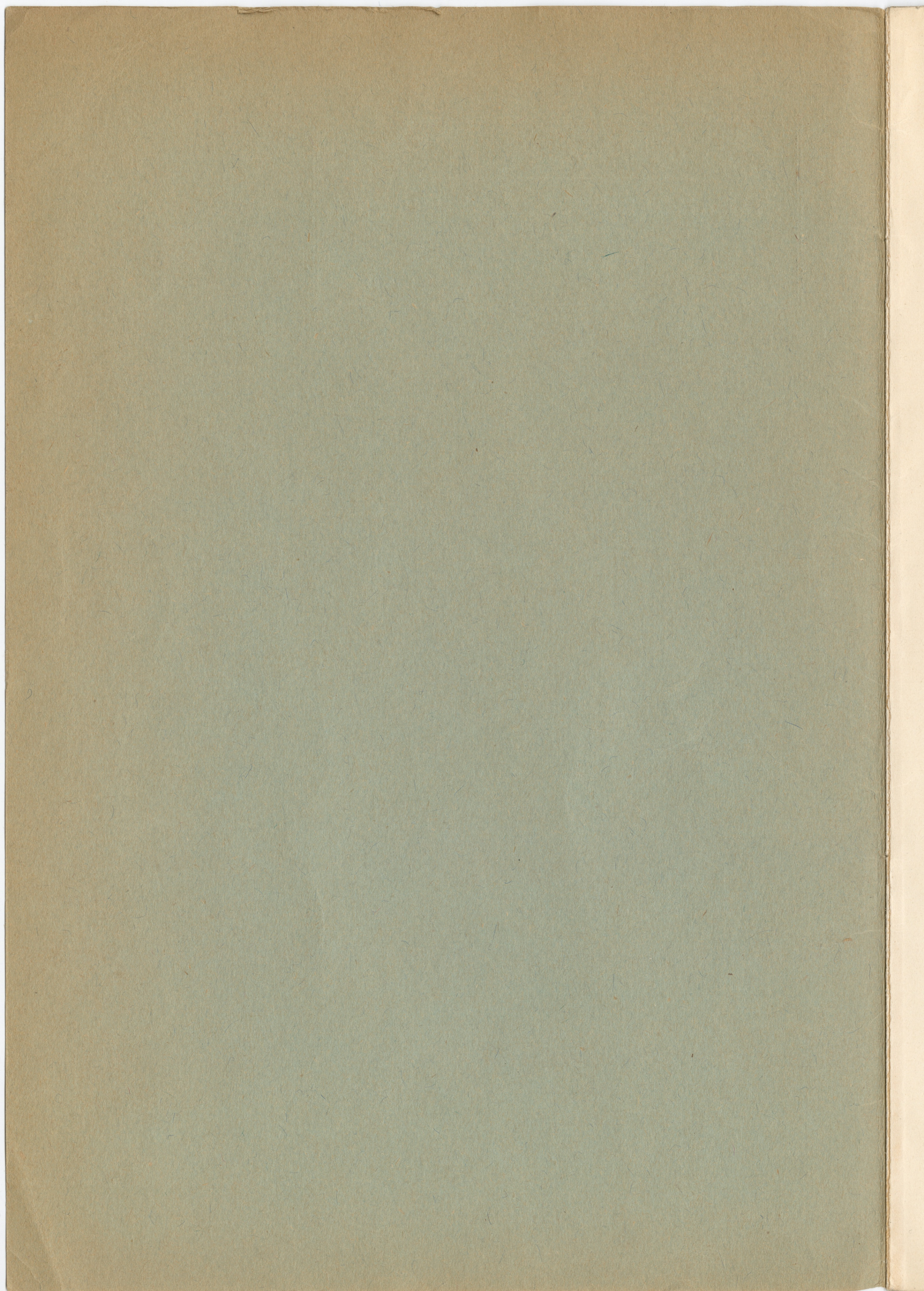
Særtryk av Nordisk Kultur IX.

ISLANDSKE FOLKEÆVENTYR

af

Einar Ól. Sveinsson.

ISLANDSKE FOLKEÆVENTYR

AF EINAR ÓL. SVEINSSON.

1. Kildestoffet. De kilder, hvorfra vort kendskab til de islandske folkeæventyr stammer, er, naar vi ser bort fra, hvad den enkelte selv kan have hørt af fortalte æventyr, udelukkende skriftlige. Iøvrigt er de af forskellig art, som æventyr og æventyrmotiver i litterær bearbejdelse, bemærkninger af mere alment indhold angaaende æventyr og endelig opskrifter af mundtlig fortalte æventyr. Af disse har den sidstnævnte kilde langt det største værd, men da den kun rækker kort tilbage i tiden, er vi for de ældre tiders vedkommende paa Island saavel som andet steds henviste til kilder af de første to arter.

Almindelige bemærkninger angaaende æventyrfortælling i ældre tider er ret sjældne, men kan være af stor vigtighed. Saaledes ved vi af to saadanne notitser, at i det tolvte aarhundrede har fortællinger om onde stedmodre og den forbandelse de lægger paa deres stedbørn (álög) været gængse paa Island. Langt mere kan man slutte sig til af den indflydelse folkeæventyret har haft paa litteraturen gennem tiderne: snart har æventyret kun virket inspirerende og inciterende, uden at der er tale om andet end en ret fjern lighed, snart træffer vi paa mere eller mindre forandrede, men dog tydeligt kendelige æventyrmotiver eller episoder, eller ogsaa hele æventyr (litterære varianter).

Først møder vi æventyrmotiver i Eddadigte og hedenske myter. Som eksempel kan nævnes svanemømotivet (Aa 400) i Völundarkvæði, og et som myte maskeret stedmoderæventyr i digtene Grógaldr og Fjölsvinns-mál.¹

Tidsrummet da den realistiske saga blomstrede paa Island (12. aarh. sidste halvdel, 13. aarh.) var ikke gunstigt for æventyrene. En videnskabelig betonet, fornuftmæssig smagsretning herskede den gang i den islandske litteratur, og æventyrreminiscenser er forholdsvis sjældne. Vi træffer dog allerede i de ældste sagaer askelad-motivet. Ellers er det særlig noveller, ikke saa meget trylleæventyr, de realistiske sagaer giver oplysninger om.

Med den fantastiske sagas fremkomst stiger æventyrpaavirkningen paa litteraturen enormt. Selve retningen er jo beslægtet med æventyrdigtningen; flugten bort fra virkeligheden mod det fjerne og sælsomme, den glansbilledagtige personskildring, forkærlighed for trolddom og kamp med

jætter og uhyrer er jo alt i den skønneste overensstemmelse med folkeæventyret. Æventyrmotiver er overmaade almindelige, flere af de fantastiske sagaer er ikke andet end én stor kontamination af slige motiver fra ende til anden. Saa er der endelig bearbejdelser af æventyrfortællinger, som sædvanlig er mindst forandrede, naar det gælder noveller, mere naar der er tale om trylleæventyr. — Den fantastiske saga har holdt sig, som det synes, ned i det 19. aarh. Men ved siden heraf var der digte af episk indhold som *rímur* og *sagnakvæði*, og her træffer man undertiden æventyrlige fortællinger.²

Naar man ser bort fra enkelte æventyrlige fortællinger, som refereres i skrifter fra det 17. aarh., er det først o. 1700, at man begynder at optegne folkeæventyr paa Island. Det er den berømte haandskriftsamler og videnskabsmand Árni Magnússon, som har fortjenesten af at være den første paa Island, som lader æventyrene optegne som æventyr — desværre kun fem varianter, men meget omhyggeligt og uden forandringer. Saa gaar der atter en tid, og det er ikke før ved aarhundredets slutning, at vi paa ny træffer en samler. Denne gang undergaar de mundtlige fortællinger en stærk bearbejdelse, af det hele bliver lavet en æventyrbog i stil med — skønt staaende uendelig langt under — Tusind og én nat. Det er den saakaldte Ólandssaga, der er skrevet af studenten Eiríkur Laxdal († 1816). Den haves nu kun i en fragmentarisk afskrift (Landsbókasafn nr. 554 4to). — Fra o. 1822 har vi en ganske interessant fortegnelse over *hístórríasfabulosas*. Den skyldes præsten Friðrik Eggerz. Her nævnes én, maaske flere, typer, som vi ikke kender fra det i de sidste hundrede aar indsamlede materiale.

Efter 1840 begynder der fra forskellige sider en indsamling af folkeminder, deriblandt folkeæventyr — denne gang under paavirkning af brødrene Grimm og andre europæiske folkemindesamlere. Hovedmanden i denne virksomhed er Jón Árnason (bibliotekar, † 1888), som sammen med præsten Magnús Grímsson sætter en omfattende samlingsvirksomhed i gang. Som et udvalg af det indkomne stof udgiver han den fortræffelige samling *Íslenzkar þjóðsögur og ævintýri* (I—II, Lpz 1862—64), der foruden æventyr ogsaa indeholder sagn, tro og skikke. Det utrykte materiale kom efter Jón Árnasons død i Landsbókasafn; det er til dato den bedste og mest omfattende islandske samling af folkeæventyr.

Efter Jón Árnasons død er der flere, der har givet sig af med at samle folkeminder, men i de udgivne samlinger³ indtager æventyret en ringe plads. Udelukkende dette er Rittershaus' arbejde *Die neuisländischen Volksmärchen* (1902) helliget. Det er et værdifuldt værk, som optager stof fra alle dengang trykte kilder, og desuden er meget hentet fra haandskrifter. Endelig er der i 1929 udkommet en katalog over de islandske æventyr-

varianter (Verzeichnis isländischer Märchenvarianten, FFC 83) af Einar Ól. Sveinsson. Den omfatter foruden det trykte samtlige opskrifter af folkeæventyr, der findes i bibliotekerne i Reykjavik og København.⁴

2. Ældre og yngre æventyrtradition. Der er en betydelig forskel til stede mellem nutidstraditionen og de ældre kilder. Det virker ikke overraskende, at vi i den første har en mængde typer, som vi ikke har noget vidnesbyrd om fra litteraturen, og man har naturligvis ikke ret til at forudsætte, at litteraturen her giver et paalideligt billede af den mundtlige æventyrfortælling — tværtimod maa man regne med, at det nærmest er tilfældigt, hvilke typer, der har faaet plads i litteraturen. Men en sammenligning som denne giver dog desuden et andet resultat, nemlig at vi ogsaa fra litteraturen kender æventyrtyper, som vi ikke træffer i nutidstraditionen (her ser vi naturligvis bort fra de oversættelser af fremmede bogvarianter som aldrig har været fortalte paa Island). Fra sagalitteraturen har vi flere trylleæventyrtyper, som Tvillingbrødrene (Aa 303, i Bjarkapátttr), Den guldharede prinsesse (Aa 531, i Göngu-Hrólfss saga), Trylleringen (Aa 560 i Sörlapátttr), et med Guldharet beslægtet æventyr (i Vígakæns saga) og muligvis Stærke Hans (Aa 650, i Orms Pátttr Stórólfssonar). Af noveller og skæmtesagn er der omtrent ti typer, som vi ikke kender fra nutidstraditionen.⁵ — Ogsaa fra rímur og folkeviser har vi eksempler paa det samme.⁶

Videre kender vi fra den ældre litteratur selvstændige fortællinger, som nu kun findes som episoder i andre typer. Som eksempel kan nævnes Polyfemfortællingen (nu som episode i Hans og Grete, Aa 327 A) og Hjadningemotivet (nu som et afsnit i Den frygtløse svend Aa 326), som begge to forekommer hyppigt i ældre kilder.⁷

Til grund for digtet Gullkársljóð⁸ synes der at ligge en variant af Den grønne ridder (Aa 432), en type vi ganske vist ikke kender fra nutidstraditionen. Men der er en vis sandsynlighed for, at det netop er denne type præsten Friðrik Eggerz mener, naar han blandt andre *historias fabulosas* ogsaa nævner Fortællingen om den grønne dreng. Fra samme kilde ved vi, at typen Ungdomslandet (Aa 551), som vi ellers kun kender fra Ajax ævintýri (17. aarh.), har været kendt og fortalt i det 19. aarh.

Det her omtalte forhold, at vi fra litteraturen kender typer, som ikke genfindes i nutidstraditionen, kan skyldes to grunde. For det første er der en mulighed for, at der i den mundtlige fortælling helt ned til Arnasons tid har eksisteret æventyrtyper som nu enten er gaaet under eller i al fald endnu ikke optegnede. Den anden aarsag kan være den, at paagældende æventyrtype nok er blevet bragt til Island, men af en eller anden grund ikke har haft lejlighed til at spredes i mundtlig fortælling og er bukket

under i konkurrencen med andre typer, et almindeligt «periferi-fænomen» jfr. § 7.

3. *Island og nabolandene*. En sammenligning med de nærmeste nabolande viser hurtig den ret store forskel, der er til stede. Nabolandenes æventyrtradition er saaledes langt rigere. Et stort antal af de almindeligste fremmede æventyrtyper kendes slet ikke paa Island. Saaledes har man praktisk talt ingen dyreæventyr paa Island; den eneste sikkert folkelige type, der findes, Smørkvartelet (Aa 15), er antropomorferet. Blandt trylleæventyrene, som iøvrigt maa siges at være godt repræsenterede, mangler der en mængde i Norden meget almindelige typer og det samme gælder skæmtesagnene.⁹ I fortællinger om den narrede trold (Aa 1000 ff) er der forholdsvis faa motiver som stadig gentages. Blandt novelle- og legendeæventyr mangler der flere almindelige typer, men traditionen er dog rig, for de sidstes vedkommende forholdsvis rigere end den norske. Det samme gælder Molbohistorierne (fortællinger om Bakkabræður og Öxneyjarbræður), men langt den største del af dem synes iøvrigt at være helt og holdent af islandsk oprindelse, kun i samme toneart som de fremmede.

Ved siden af de æventyrtyper, der mangler i den islandske overlevering, er der andre, som kun kendes fra denne. Men der bør dog fremhæves den mulighed, at nogle af disse ogsaa findes i udlandet, skønt det paa forskningens nuværende stadium vanskelig kan vides med sikkerhed. En anden sag er, at disse islandske typer synes at staa i forbindelse og være skabt med visse internationale typer som forbillede.

Blandt disse æventyrtyper er der først og fremmest flere, som handler om fjendskab mellem menneske og trold, som f. eks. Bangsímon (Ss 308,** jfr. Prinsessen i kisten (Aa 307), «Púfukerling» (Ss 327 D,* jfr. Smorbuk Aa 327 C), æventyret om hunden Snati (Ss 328 I,** jfr. Troldskattene Aa 328 og Den kloge hest Aa 531), æventyr om fortryllelse: Den væltende komave (Ss 404*), Den kloge Finna (Ss 444,* som forøvrigt minder særlig om æventyrlige fortællinger om alfer), ønskeæventyret om Morsa (Ss 750 D*), som indeholder det fra Thors bukke kendte motiv om dyret, der slagtes hver dag, æventyret om kongebørnene i træerne (Líneik og Laufey Ss 870 B*). Alfesagnet om kvinden, der forsvinder hver julenat (Ss 306 III*), og digtet om kong Snær (Ss 306, II*) er ret interessante islandske nydannelser (forbillede: Kongsdøttrene som dansede om natten Aa 306). Æventyret om den røde tyr (Ss 302* I) kan man vel kalde islandsk, skønt der findes beslægtede æventyr i udlandet. Det skønne æventyr om kongesønnen Hlini (Ss 317* I) har man villet føre tilbage paa asiatiske æventyrtraditioner, men det er noget tvivlsomt.¹⁰ Den tid og den maade, hvorpaa typen skulde være indvandret, er i alle tilfælde rent

usandsynlig, dens udbredelse paa Island og det forhold, at en anden type (Allrabest Ss 317* II) er skabt med den som forbillede, tyder paa en højere alder. Æventyrene, der hos Ss er samlede under nrr. 556* I—VII, viser utvivlsomt indbyrdes slægtskab, men tillige en ejendommelig variabilitet. Der er kun Hesten Gullskór (Ss 556* III) og æventyret Tungli (Ss 556* VI) som skiller sig ud fra det øvrige som særskilte, faste typer. Utvivlsomt staar hele denne række i forbindelse med keltiske æventyr, men der er dog ogsaa her tale om islandsk nydigtning.

4. De islandske æventyrs oprindelse. Vi kommer nu til spørgsmaalet: af hvilken oprindelse, boglig eller mundtlig, er de i islandsk tradition eksisterende æventyr? d. v. s. hvilken oprindelse har de paa Island? F. eks. hvis de er indvandrede, saa ad hvilken vej, ved bogens hjælp eller gennem mundtlig fortælling? Med hensyn til hele dette spørgsmaal er vi forholdsvis heldigt stillede. I de fleste tilfælde, naar vi har med en suspekt fortælling at gøre, kan vi paapege ikke blot den udenlandske fortælling den stammer fra, men ogsaa de islandske mellemed (som f. eks. Jonathas Aa 566). I andre tilfælde, hvor typen er af islandsk oprindelse, kan vi nøje angive, hvilken sen bearbejdelse af fortællingen det er, der har trængt ind i mundtlig tradition (som ved Hermóður og Háðvör Ss 443*).

Indenfor de forskellige grupper af æventyr er forholdet mellem boglig og mundtlig oprindelse i højeste grad forskelligt. Æventyr om den narrede trold samt Molbohistorierne synes at være helt og holdent af mundtlig oprindelse. Indenfor trylleæventyrene er det langt overvejende flertal af mundtlig oprindelse, men omkring ti typer og flere enkelte varianter kan med nogenlunde vished udpeges som litterære. Naar man kommer til legendeæventyrene forandres forholdet, den litterære indflydelse bliver langt stærkere, skønt de mundtlige typer ogsaa her synes at være i majoritet. Det samme gælder novelleæventyrene og skæmtesagnene, og en nærmere granskning vilde sikkert vise, at det er oversættelser af novelle- og skæmtesagnsamlinger fra det 16. aarh. og derefter, der her har øvet den største indflydelse.¹¹

5. Æventyrenes spredning. Som ovenfor omtalt er største delen af islandske æventyrtyper identiske med de almindelige europæiske. Dette betyder naturligvis, at de maa være bragt fra det ene sted til det andet, og saavel æventyrenes store geografiske udbredelse, som litterære vidnesbyrd fra gamle dage — undertiden før Islands landnamstid — viser til evidens, at Island i al almindelighed maa være modtageren. Det behøver dog ikke at være en regel uden undtagelse. Med hensyn til typer af meget ringe geografisk udbredelse er der en mulighed for islandsk oprindelse. Dette gælder med temmelig stor sikkerhed æventyret

19. — Nordisk kultur. (9)

om hunden Snati (Ss 328* I), som ogsaa findes i færøsk tradition.¹² Visse ejendommelige træk, som islandske og færøske varianter af æventyret om de tre søstre i bjerget (Aa 311) har tilfælles overfor den norske og danske overlevering, er muligvis at forklare paa samme maade.¹³ Æventyret om Hildur, den gode stedmoder (Chr. NE 728*), der kendes fra to norske og syv islandske varianter, er enten af islandsk oprindelse eller ogsaa har det været genstand for en bearbejdelse paa islandsk grund.¹⁴

Men naar vi ser bort fra saadanne undtagelser og tvivlstilfælde, saa er æventyret bragt til Island fra udlandet. Vi kommer da til spørgsmaalet: hvorfra? Først er der de ved bogens hjælp indførte æventyrtyper, hvor man i de fleste tilfælde baade ved hvornaar og hvorfra. Vi ved saaledes, at den islandske overlevering af æventyret om Haakon Borkenskæg (Aa. 900) stammer fra Klárus saga, som igen er en overførelse af et fransk-latinsk digt. Ligeledes ved vi, at vore varianter af æventyret om de vidunderlige frugter (Aa 566) til syvende og sidst stammer fra en engelsk *Gesta Romanorum*. For andre typer er Tusind og én nat originalen, og naar vi kommer til skæmtesagn og novelleæventyr, saa stammer de fleste »litterære« typer fra Tyskland eller Danmark. Dog, dette hører nok saa meget under litteraturhistorie som folkemindevidenskab.

Naar vi derimod kommer til de mundtlig overførte æventyrtyper, bliver sagen vanskeligere. Spørgsmaalet er ikke blevet undersøgt i dets helhed, og da de islandske æventyr paa grund af landets afsides beliggenhed spiller en ret ringe rolle i den sammenlignende æventyrforskning, saa er der ikke mange eller vigtige bemærkninger at hente i de monografier vi har over enkelte æventyrtyper. Men alt synes at pege i den retning, at hovedmassen af de islandske typer stammer fra de germanske lande paa kontinentet, særlig de nordiske lande. Der er grund til at tro, at indflydelsen fra Norge er den stærkeste, flere skæmtesagn ligner saaledes ret stærkt de norske, og det samme gælder flere af trylleæventyrene. Nogle af de fra islandsk tradition kendte typer mangler dog i den norske.¹⁵ Enkelte typer har man i senere tid villet føre tilbage til dansk tradition; dette er ret sandsynligt om et æventyr som Pelle Baadsmænd (Aa 506 B),¹⁶ der har et afgjort yngre præg end mange andre islandske æventyr.

Foruden denne æventyrvandring fra de nordiske lande, maa man imidlertid ogsaa regne med paavirkning fra den keltiske æventyrverden. Der er ikke tvivl om, at æventyrgruppen Ss 556* I—VII staar i forbindelse med denne — vi har her, iøvrigt mere eller mindre tydeligt, en fra keltiske æventyr kendt særlig ændring af *álög*-motivet, hvor der er tale om en suggestiv forvandling af menneskeviljen, men uden forandring af den ydre skikkelse. Keltiske er ogsaa de nærmeste paralleler til det

islandske æventyr om Velvakandi og hans brødre (Aa 653). Keltisk paa-virkning er ogsaa tilstede med hensyn til enkelte motiver og endogsaa stilen. Vi finder en lignende forbandelsesformel hos Skotterne som paa Island. Den slags overensstemmelse i rent stilistiske vendinger synes ganske vist at være sjælden, men desto mere nøjagtig i de tilfælde, der er tale om.

6. *Æventyrenes alder.* Vi kommer til spørgsmaalet om de islandske æventyrs alder, d. v. s. deres indvandringstid. Om den gruppe æventyrtyper, der er bragt til Island ved bogens hjælp, ved vi som oftest med nogenlunde sikkerhed tiden, naar den litterære fortælling blev oversat eller bragt til Island. Saaledes falder Klárus saga i tiden omkring 1300, Jonathas engang ved middelalderens slutning, fortællingerne fra Tusind og én nat i det 18. aarh., de fleste af skæmtesagnene i de næste aarh. efter reformationen og æventyret om Hermóður og Háðvör (Ss 443*) i det 16. aarh. Her er der dog kun tale om *terminus à quo*, derimod ved vi ikke nøjagtig, hvornaar den vedkommende fortælling er trængt ind i mundtlig tradition, kun at det har været *efter* denne tid.

For de mundtlig overførte æventyrtyper har vi ikke den samme faste grund under fødderne. Men vi har dog alligevel en del kriterier. Det første af disse er, naar vi fra litteraturen kan slutte os til en types eksistens i svundne tider — derimod kan vi fra kildernes tavshed ikke paa samme maade slutte os til en types ikke-eksistens.¹⁷ Her maa man naturligvis gaa metodisk til værks. Vi kan ikke slutte fra et enkelt motiv, med mindre dette særlig eller udelukkende optræder i én type. — Ud fra litteraturen kan vi dog kun faa en *terminus ad quem*: engang før dette tidspunkt er vedkommen- de æventyrtype bleven bragt til Island. Hvor lang tid der siden er gaaet maa selvfølgelig være højst forskelligt, eftersom det er tilfældigt, naar et æventyr faar indpas i litteraturen, men man kan af selve den litterære variant, dens hjemlige eller fremmedartede præg, til en vis grad slutte sig til, om æventyret har haft lang tid til at akklimatiseres. Det viser sig da ved en sammenligning, at de gamle trylleæventyrvarianter er bedre nationaliserede end noveller og skæmtesagn.¹⁸ — Der kan her ikke være tale om at opregne de æventyrtyper, om hvilke man har vidnesbyrd i litteraturen, men jfr. E. Ó. Sveinsson: Verzeichnis (Einleit. I ff). Dette er langt det sikreste kriterium, de andre hører nærmest under sandsynlighedsberegning.

1) Skønt det ikke lader sig gøre at nægte æventyrvandring mellem folk, der har megen kulturel forbindelse, saa er det dog klart, at en folkevandring som den, der gik for sig i landnamstiden, frembyder helt anderledes gunstige vilkaar til at føre æventyrfortællinger fra det ene landomraade til det andet, thi her gælder det horatsiske: *coelum, non*

animum mutant, qui trans mare currunt! Heraf følger, at naar et æventyr bevislig har været tidlig kendt paa Island, saa vil man rent à priorisk snarest tænke sig landnamstiden som indvandringstid, særlig naar det gælder norske eller keltiske traditioner.

2) Ved man fra hvilket land en æventyrtype stammer, kan man paa-pege et vist tidsrum i landets historie som det sandsynligste for indvandringen. Grunden til dette er, at samkvemmet med de forskellige folk falder periodevis paa Island. Saaledes er det Norge, Island har haft størst kulturel forbindelse med fra landnamstiden og hen til reformationstiden, Danmark derimod særlig efter reformationen. Saa kommer i anden række de keltiske lande i de første aarh. efter landets bebyggelse, England i sidste del af middelalderen, Tyskland i reformationstiden og Holland noget senere.

3) Som nummer tre kommer sproglige kriteria. Der er for det første navnene, som undertiden kan give et fingerpeg. Naar vi i æventyret Prinsessen i jordkulen (Aa 870) i det overvejende flertal af varianterne, ja tilmed i versene, træffer navnene Tristram og Ísól (e. lign.), der er hentede fra Tristanromanen, kan vi rolig gaa ud fra, at typen i denne form ikke kan være ældre end ca. 1300, vi har her altsaa en *terminus à quo*. Men at navnene frembyder saa sikkert et kriterium, er iøvrigt en undtagelse, og det er kun, naar navnene optræder i samtlige, eller i al fald de fleste varianter, at man tør bygge noget paa dem.

For det andet kan stilen give oplysninger, forsaavidt den indeholder noget gammelt, som faste vendinger og vers. Noget af dette hører overalt og intetsteds hjemme, men er iøvrigt gammelt (begyndelses- og endeformularer, jættens ord: »Mannapefur í helli mínum« o. s. v.), andet tilhører visse typer. Man kan gaa ud fra, at æventyr, der er stærkt rytmiske, ikke kan være helt unge. — Særlig grund er det til at dvæle ved versene, som sædvanlig har et nogenlunde tydeligt alderspræg. Et vers som det, Rigdín-Rigdon synger (Rittershaus 323, Ss 500, var. 3) er kunstlet og kan ikke have levet længe i folkemunde (det har det heller ikke, det er slet ikke ældre end det 18. aarh. sidste del). Versene i Prinsessen i jordkulen (Aa 870) ser ikke ud til at være helt unge, de er folkelige og remseagtige. Men de viser hyppigt enderim, og det slog ikke igennem paa Island før med *rímur* i det 14. aarh., skønt det ikke var ukendt før. I andre typer har vi urimede versemaal, som for det meste i De tre søstre i bjerget (Aa 311). Denne æventyrtype vilde man da ud fra dens primitive præg ogsaa anse for at være meget gammel.

4) Endelig kan vi for de paa Island opstaaede typer, der stammer fra fremmede æventyr, opstille en relativ kronologi. Æventyret om hunden Snati (Ss 328* I) er først skabt efter at Troldskattene (Aa 328) og Den

kloge hest (Aa 531) er blevet bragt til Island. Men selvfølgelig er det sjældent, at dette kan yde støtte til at bestemme alderen.

Ud fra alle disse kriterier kan vi danne os et nogenlunde begreb om æventyrenes alder paa Island. De synes at være blevet bragt til Island paa højst forskellige tider. Sikkert har de oprindelige indflyttere i landnamstiden bragt den slags traditioner med sig til landet,¹⁹ og senere er æventyrfortællinger jævnlige blevet indført fra den tid at regne og til dato, snart med bogens hjælp, men dog meget hyppigere saaledes, at den ene fortalte den anden.

7. Særlig udvikling. Naar vi ser den nordiske æventyrverden i et fugleperspektiv, falder den først og fremmest i to dele — iøvrigt af højst forskellig størrelse —: Island og det øvrige Norden. Saa stor er forskellen mellem de islandske traditioner og de andre nordiske landes, at de forskelle, der er imellem disse indbyrdes, bliver som for intet at regne i forhold til hin. Dette er en kendt sag; ikke sjældent træffer man hos forskerne, naar det gælder islandske æventyr, paa udtryk som »særegen behandling«, »forvanskning«. Spørger man efter aarsagen til dette ejendommelige forhold, den store forandring de islandske æventyrtraditioner har været genstand for, kan der paapeges flere faktorer, der har virket i den retning. For det første har vi her at gøre med de fænomener, der viser sig, naar man kommer til periferien af en types spredningsomraade — kun er disse fænomener forstærkede paa grund af landets isolation. Foruden den tilbøjelighed til forandring, der altid viser sig, naar en fortælling føres over fra det ene kulturomraade til det andet, har vi her at gøre med en spredt og springende æventyrindvandring. Naar vi ser bort fra landnamstidens æventyrskat, er det et rent tilfælde, hvilke typer bliver bragt til Island, og videre hvor gode varianter af typen. Og der kan gaa aar, ja aarhundreder, inden en ny variant, som kunde virke som korrektiv til den første, naar over Atlanterhavet. Vi har flere eksempler paa, at en type kendes i mere end en redaktion — og der er da en sandsynlighed for forskellig indvandringstid og hjemland.

Og naar nu enkelte æventyrvarianter paa denne maade er blevet bragt ind i landet, bliver typen langt lettere udsat for forandring, paavirkning af de hjemlige traditioner og tro, end hvis indvandringen var en uafbrudt strøm. Og saa kommer der en nivellerings-tendens: traditionen i de forskellige dele af landet — der maaske er af lige saa forskellig oprindelse — har en tilbøjelighed til at blive uniform. Videre, hvis der af en æventyrtype bliver skabt en ny redaktion, saa har den langt større chancer for at trives i ro og mag og spredes indenfor landets grænse, end naar der er tale om et for typens spredning centralt omraade.

Endelig bør her nævnes den mulighed, at et saa afsides beliggende land

kan gemme arkaiske træk, efter at disse er fortrængt af nydannelser i de mere befærdede landomraader.²⁰

Foruden disse faktorer, som nok har største delen i den islandske æventyrtraditions ejendommelige udvikling, maa indflydelsen fra sagalitteraturen ogsaa nævnes. Denne paavirkning gælder baade stil og motiver, særlig det sidste. Den er vekslende i de forskellige varianter. Snart træffer vi en tendens til at give alle personer navne, og da særlig saadanne, der for fortællerne paa en eller anden maade var romanesque og eksotiske. Genealogiske tilbøjeligheder savnes ikke ganske, og mange varianter er isprængt motiver fra de fantastiske sagaer, som kamp med negere, vikinger og røvere.

Naar vi derimod forsøger at danne os et begreb om, hvorledes forandringerne i det enkelte indenfor hver type er gaaet for sig, saa er dette temmelig vanskeligt, thi vi har her altfor liden støtte af ældre litterære varianter. For det første er det saa faa typer, man har noget vidnesbyrd om, og for det andet er de gamle litterære varianter ofte stærkt bearbejdede, og kan derfor kun bruges med den største varsomhed som vidner i denne sag. Alligevel kan man hyppigt baade ud fra dem og andre ting slutte sig til udviklingens gang. Jeg tager som et eksempel stedmodermotivet. Dette har i de første aarhundreder efter landnamstiden vundet en ualmindelig stor udbredelse og faaet sin faste sær-islandske form, og man kan rolig antage, at flere af de indvandrede typer snart er blevet indsat i dette skema. Men med tiden, rimeligvis i de sidste aarhundreder af middelalderen, opstaar en reaktion mod dette indtil kedsommelighed stadig gentagne motiv; denne bevidnes ved æventyrene om den gode stedmoder (Chr. NE 728* og Ss 556* I—VII). Denne udvikling spejler sig i kilderne. Vi har paa den ene side Grógaldr og Hjálmpérs saga, der fortæller om en ond stedmoder, som lægger den forbandelse paa stedsønnen, at han ikke skal faa ro, før han har truffet en vis prinsesse i det fjerne; men i en hermed beslægtet fortælling fra ca. 1700 (Himnibjargarsaga Ss 556* I) skyldes en lignende forbandelse moderen, men stedmoderen optræder som hjælper.

NOTER.

De enkelte æventyrtyper citeres foruden ved navne (hvoraf de fleste er hentede fra Grundtvigs fortegnelse (FFC 2) ogsaa ved numre ifg. Aarnes system (den forøgede engelske udgave ved Thompson (FFC 74) bruges). Med hensyn til de typer, som ikke findes der, følges R. T. Christiansen (Chr. NE = *R. T. Christiansen: Norske eventyr*, Kr.a 1921) og E. Ó. Sveinsson (Ss = E. Ó. Sveinsson: *Verzeichnis isländischer Märchenvarianten*, FFC 83).

¹ Hos E. Ó. Sveinsson: *Verzeichnis XIV—XVI* nævnes de vigtigste skrifter om dette æmne. Ved en beklagelig og uforstaaelig fejl nævnes H. Holmström (for-

fatteren til Studier i svanjungfrumotivet) der (s. XV) Hellström). — Se videre v. Sydow i Arkiv f. nord. fil. XLIII, 221 ff, SNF, XIV, 3, s. I. ff.

² E. Ó. Sveinsson: op. cit. (XVI—LXXXVI), A. Rittershaus: *Die neuisländischen Volksmärchen (Einleitung)*.

³ Se opregningen under Islandske folkesagn.

⁴ Om indsamlingsvirksomheden se Jón Árnason: Íslenskar þjóðsögur og æventýri, formáli XXII ff, Sveinsson: op. cit. LXXXI ff.

⁵ Vennepróven (i Víga-Glúms saga), Manden i kæltringebyen (i Hróaþátr) De tre bejlere (i Skálda saga), Aa 910 A (i Heiðreks saga) 910 B og Grundtvig nr. 74 (i Hákonarþátr), Hanens deling (i Mágus saga), Den troløse hustru (to forskellige typer: i Hálf's saga og Jóns saga leiksvéins); muligvis Aa 670 (i Flóamanna saga). Aa 875 (Áslaug i Ragnars saga) og 502 (Dofrisagnet) stammer muligvis fra norsk tradition. Hvorvidt Aa 1418 (Spesar þátr) er af mundtlig eller boglig oprindelse, er usikkert.

⁶ Aa 1380 (Skógar-Krists rímur), en med Aa 562 beslægtet fortælling (Klerka rímur); Aa 1362 og 1950.

⁷ Mærk videre Aa 1586 (i Ljósvetninga saga), nu i Aa 15 og 1431; De tre vilkaar (Játvarðr og Ermingá) i Aa 870.

⁸ Ólafur Davíðsson: Þulur, s. 76 ff.

⁹ Af trylleæventyr f. eks. Aa 300, 312, 363, 402, 475, 501, 530, 545, 552, 553, 554, 561, 567, 571, 577, 590, 592, 708, 720, 726.

¹⁰ A. H. Krappe: *An Indian Fairy Tale in Iceland* (Scand. Studies and Notes X, 14 ff.).

¹¹ Om hele dette spørgsmaal E. Ó. Sveinsson: op. cit. LXXXVII ff.

¹² J. Jakobsen: *Færøske folkesagn og æventyr*, nr. 42.

¹³ Jfr. J. Jakobsen op. cit. Indl. XXXI.

¹⁴ Jfr. K. Liestøl: *Norges bygder* I, 104—5; II 136; Maal og minne 1930, s. 51—2.

¹⁵ Som f. eks. Aa 401, 460 A, 665, 706, 930, 930*, 956 B.

¹⁶ Jfr. Liljeblad: *Die Tobiasgeschichte*, s. 127.

¹⁷ Jfr. E. Ó. Sveinsson: op. cit. LIX ff.

¹⁸ Ib. LXII—LXIV.

¹⁹ Jfr. hermed Rittershaus: op. cit. (Einleitung). Herimod v. d. Leyen: *Das Märchen in den Göttersagen der Edda*. Berlin 1899.

²⁰ Jfr. W. Anderson: *Kaiser und Abt* (FFC 42), s. 405.

RETTINGAR

TIL DEL IX A.

- s. 45 l. 7 nedantil *europiska* skal vera *europaiska*
s. 85 l. 12 nedantil *i det visone* skal vera *i dei visone*.
-

RÄTTELSER

TILL DEL IX B.

- S. 179 r. 4—5 uppifr. *og det þlar dei få til med* skall vara *og det þlar dei få ham til med*
s. 234 r. 17 uppifr. *Aa 883* skall vara *Aa 883 B*.
s. 257 r. 19 nedifr. *sml. s. 114* skall vara *sml. s. 249*.
s. 272 r. 13 uppifr. *Aa 531* skall vara *Aa 530*.
s. 273 r. 2 uppifr. *Aa 565* skall vara *Aa 563*.
s. 273 r. 6 uppifr. *Aa 577* skall vara *Aa 571*.
s. 273 r. 14 uppifr. *Aa 592* skall vara *Aa 590*.
s. 273 r. 15 uppifr. *Aa 594* skall vara *Aa 592*.
s. 273 r. 12 nedifr. *Aa 800* skall vara *Aa 700*.
s. 274 r. 14 nedifr. *Aa 833* skall vara *Aa 883 B*.
s. 274 r. 10 nedifr. *Aa 888* skall vara *Aa 892*.
s. 275 r. 1 uppifr. *Aa 953* skall vara *Aa 952*.
s. 275 r. 18 uppifr. *Aa 1162* skall vara *Aa 1186*.
s. 276 r. 8 nedifr. *har hos i et þar versioner* skall vara *har hos os i et þar versioner*
s. 279 r. 8 uppifr. *Asbjørnsen og Moe eventyr* skall vara *Asbjørnsens og Moes eventyr*.
-

288